

Сабадуха О.В.

Українська асоціація психосоматичної терапії

МЕХАНІЗМИ ДУХОВНОГО РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ ПСИХОЛОГІЇ КАРЛА ЮНГА ТА СУЧАСНИХ УЯВЛЕНЬ ПРО ЛЮДСЬКУ СУТНІСТЬ

У статті проаналізовано механізми психологічного розвитку людини в психології К. Юнга й встановлено кореляцію з механізмами духовного розвитку людини. Першим механізмом духовного розвитку людини є процес психологічного ототожнення з видатною людиною чи значущою ідеєю. Доведено, що приклад чинить психологічний вплив насамперед на ціннісно-сміслову сферу людини. У процесі такого впливу відбувається співвіднесення ціннісно-сміслові сфери особи із соціально-психологічними установками, менталітетом, формами поведінки Іншого, світоглядом, а отже, здійснюється наслідування або копіювання основних принципів її життєдіяльності. Це сприяє формуванню здатності бути суб'єктом діяльності. Змістом другого механізму духовного розвитку людини є подолання комплексу меншовартості. Доведено, що відчуття меншовартості пов'язане зі сферою несвідомого, а саме з архетипом «тінь». Акцентовано увагу на тому, що людині для духовного розвитку важливо на основі значущого прикладу активізувати сферу свідомого, яка б контролювала вплив несвідомого. Третім механізмом духовного розвитку є процес ототожнення себе із колективним несвідомим. Колективне несвідоме може містити у собі як негативний, так і позитивний досвід. Зрозуміло, що людину необхідно скеровувати на засвоєння позитивного досвіду колективного несвідомого за допомогою національних традицій. Четвертим механізмом духовного розвитку людини є її ототожнення з групою. Процес ототожнення з групою може мати як негативний момент (у разі попадання людини в залежність), так і позитивний аспект (відчуття єдності з групою), що надихатиме її на шляхетні вчинки, надаватиме мужності, формулюватиме почуття гідності, допомагатиме стати на чолі колективу, народу, отже, стати особистістю. У контексті позитивного ототожнення людина спочатку відчуває, а потім починає осмислювати інтереси групи, народу, нації. Це веде особу до духовного зростання. П'ятою формою духовного розвитку людини є її ототожнення з культовими героями. Аргументовано, що цей механізм має надзвичайно позитивний вплив на психологію не лише окремого індивіда, а й на великі групи людей та колективне несвідоме. Доведено, що виокремлені К. Юнгом п'ять форм духовного розвитку сприятимуть переходу від знеособленого буття до особистісного як на індивідуальному рівні, так і колективному.

Ключові слова: метафізична теорія особистості, залежна особистість, посередня особистість, зріла особистість, геній, духовний розвиток, ототожнення.

Постановка проблеми. Світоглядна матеріалістична орієнтація гальмує духовний розвиток людини, призвела до екзистенційного вакууму (В. Франкл) і формування суспільства споживання. Розв'язання проблеми гальмується необґрунтовано великою кількістю концепцій особистості. Кожна концепція абсолютизує окремі проблеми і якості людини. Потреба духовного розвитку людини потребує, з одного боку, переосмислення світоглядних засад людського буття, а з іншого – уточнення зв'язку психологічних проблем людського буття із філософськими поглядами на людину.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема духовного вдосконалення була пред-

метом роздумів ще у стародавній китайській, індійській, грецькій, римській, середньовічній філософії. Так, наприклад, Конфуцій, Платон, Арістотель, Сенека, Отці християнської Церкви виокремлювали три ступені духовного розвитку людини, а І. Ліствичник виділяв тридцять ступенів духовного вдосконалення [6]. Утім механізми трансформації із ступеня на ступінь залишаються не досить дослідженими і систематизованими. У К. Юнга проблема психічного розвитку людини постає під поняттям «відродження» [18, с. 149–150], але його погляди на психічний розвиток залишаються, з одного боку, неосмисленими, а з іншого – є потреба встановити

кореляцію із сучасними механізмами духовного розвитку людини. Зауважимо, що говорячи про психічний розвиток людини, К. Юнг насправді аналізує духовний розвиток.

Формулювання мети статті. Метою статті є аналіз механізмів психічного розвитку в психології К. Юнга й встановлення кореляції з механізмами духовного розвитку людини.

Виклад основного матеріалу. Погляди К. Юнга охоплюють як процес розвитку людини, так і деградації, які постають у психолога під поняттям «суб'єктивні перетворення» і стосуються як процесів «зменшення особистості» (деградації), так і її зростання (розвитку) [18, с. 157–159]. Повсякденна свідомість процесу «зменшення особистості» дала назву «втрата душі» [18, с. 157], змістом якого є втрата цілісності свідомості. «Окремі частини особистості, – пише К. Юнг, – стають самостійними й вивільнюються з-під контролю свідомості, як, наприклад, це стається у разі анестезії чи системної амнезії» [18, с. 158], тобто свідоме перестає відігравати керівну роль щодо несвідомого. Психолог вказує причини деградації: фізична й психічна втома, хвороби, афекти, шоки [18, с. 158].

К. Юнг описує й протилежний процес зростання, який у нього фігурує під поняттям «приріст особистості» [18, с. 159]. Психолог виокремлює зовнішні й внутрішні причини психічного зростання. Під зовнішніми причинами він розуміє прагнення до матеріального збагачення та підвищення соціального статусу, але попереджає, що це не стає причиною дійсного розвитку людини. «Справжній приріст особистості означає усвідомлення того зростання, що тече із внутрішнього джерела» [18, с. 159]. Тому дійсний розвиток людини – це духовний розвиток. Учений описує кілька механізмів духовного розвитку.

Перший – ототожнення. На духовне зростання суттєвий вплив чинять значущі цілі, а також зустріч із видатною людиною чи ознайомлення з геніальною ідеєю, твором. К. Юнг наводить такі приклади: зустріч Ф. Ніцше з ідеями Заратустри, Павла із християнським вченням. Учений докладно аналізує, які зміни відбуваються в психіці людини, зокрема у свідомості. Під впливом такої зустрічі думки, риси видатної людини здобувають владу над психікою конкретної особи й вона стає одержимою, відбувається ототожнення з видатною людиною та її думками. «Одержимість можна сформулювати як ототожнення Я-особистості з комплексом уявлень» [18, с. 162]. Навіть більше, до ототожнення людину спонукає,

з одного боку, саме життя, а з іншого – потреба до самовдосконалення. Щодо цього К. Юнг зазначає, що спокуса бути тим, ким ми видаємося, надзвичайно велика [18, с. 163].

Механізм ототожнення пропонував використувати в процесі виховання британський історик епохи Просвітництва Болінгброк. Він помітив, що засвоєння змісту загальних понять відбувається важко, бо вони багатозначні, їм складно знайти емпіричні аналоги. Про таку особливість людського розуму історик зауважив: «Така недосконалість людського мислення, такий склад розуму, що абстрактні чи загальні судження, навіть абсолютно правильні, здаються нам темними або непевними, поки не будуть роз'яснені за допомогою прикладів» [1, с. 11]. Цю особливість свідомості історик пояснює тим, що «коли нам наводять приклади, вони ніби звернені до наших почуттів та розуму, це нам лестить. У цьому випадку знання наче виходять із нас: ми самі формулюємо загальне правило, виходячи зі свого досвіду, поступаємося фактам, чинячи опір абстрактним судженням» [1, с. 12]. Осмислюючи ці роздуми, зауважимо: по-перше, людина, в якій несформоване абстрактне мислення, спирається на власні почуття і обмежений досвід, по-друге, приклад впливає переважно на почуття, а потім під їх впливом починає працювати здоровий глузд і мислення, що породжує потребу до їх наслідування.

Вважаємо, що на основі прикладів може успішно відбуватися процес вдосконалення людини, але в чому полягає психологічний зміст цього механізму? Болінгброк дає таку відповідь: «Удосконалюватися за допомогою прикладів означає вдосконалюватися шляхом наслідування. Ми маємо вловити сам дух, якщо це вдасться, та поєднатися з його смислом; але ми не маємо прагнути того, щоб по-рабськи копіювати <...> поведінку тих добродесних і великих мужів, чиї образи закарбувала історія» [1, с. 26]. Виховання на прикладах має охоплювати не лише негативні явища людського буття, але й аналізувати наслідки цих дій.

Роздуми Болінгброка узагальнив А. Тойнбі в понятті «мімезис». Механізм усвідомлення свого «Я» часто починається зі спостереження бажаних якостей в іншій людині, у якій суб'єкт спостерігає й відшукує те, що хотів би бачити й виховати у самому собі. Монархи, президенти, прем'єри, історичні діячі, видатні вчені завжди привертають до себе увагу, бо суспільна свідомість сприймає їх як носіїв найкращих рис людини. Процес усвідомлення самого себе йде поруч із процесом соціальної імітації, сутність якого полягає у засвоєнні

соціальних цінностей: «Мімізис сприяє набуванню суспільних «якостей» – здібностей, емоцій, або ідей, не властивих людині від природи, таких, якими вона ніколи не володіла би, коли б не зустріла й не наслідувала тих, хто ними володів» [12, с. 220]. А. Тойнбі підносить механізм мімізису до загальної риси соціального життя і вважає, що його дію можна спостерігати ще з доісторичних часів [12, с. 220].

Психологічну сутність мімізису уточнює О. Гуменюк, яка доводить, що він є універсальним методом оволодіння дійсністю. Приклад чинить психологічний вплив насамперед на ціннісно-смыслову сферу людини. У процесі такого впливу відбувається співвіднесення ціннісно-смыслові сфери особи з менталітетом, світоглядом, психологічними установками, манерами поведінки великої людини [4, с. 195–198]. Так пробуджується здатність бути суб'єктом діяльності. Отже, механізм психологічного ототожнення (наслідування, копіювання) є одним із механізмів духовного розвитку людини.

Другий механізм – це подолання комплексу меншовартості [18, с. 163]. На думку К. Юнга, меншовартість пов'язана з несвідомим, з архетипом «тінь». «Людина, одержима своєю тінню, завжди заступає сама собі світло і потрапляє у власні сілця» [18, с. 163]. Тому людина перебуває під впливом свого несвідомого. У такій ситуації психолог має дати пацієнту такі приклади, які б допомогли людині перемогти свою «тінь».

Третій механізм, що спонукає людину до ототожнення, – це «душа предків» [18, с. 164]. Змістом цього механізму є те, що людина ототожнює себе із колективним несвідомим. Тут теж можуть бути дві крайнощі: негативна і позитивна. Негативна: у несвідоме людини входить негативний досвід свого роду і людина його відтворює. Поетичною мовою Т. Шевченко це висловив у таких рядках: «Свою нудьгу переливала / В свою дитину...». Позитивний: людина успадковує досягнення своїх предків, наприклад, наслідує професію своїх батьків. Суттєву роль у цьому процесі відіграють народні й національні традиції, а тому історики й політики надзвичайну роль відводять міфам у процесі національного виховання та політичних дискусій.

Четвертий механізм – ототожнення з групою. У цьому процесі К. Юнг теж виокремлює як негативний момент (людина попадає в залежність), так і позитивний аспект (людина стає на чолі групи, колективу, народу й отримує шанс стати особистістю). Негативний аспект полягає в тому,

що людина втрачає своє «Я» і попадає у залежність від групи. Зазначена закономірність була покладена в основу комуністичного виховання. Людина мала підкорятися групі-колективу, а точніше колективному несвідомому. Особу розглядали частиною колективу і суспільства. «Не може бути особистості поза колективом, і тому не може бути відокремленої особистої долі та особистого шляху й щастя, протипоставлених долі та щастю колективу» [7, с. 47], – писав один із творців системи комуністичного виховання А. Макаренко. Колектив мав абсолютну владу над особою. За таких умов не могло бути відмінностей між поглядами окремої людини й колективом. Такий характер відносин доволі чітко охарактеризував А. Макаренко: «Відношення спільної та окремої мети в нас не є відношення протилежностей, а тільки відношення спільного (значить і мого) до окремого» [7, с. 47]. Отже, індивідуальне свідоме і несвідоме мало підкорятися колективному свідомому й несвідомому.

Ідею формування особистості як морально досконалої людини А. Макаренко категорично заперечує: «Наш вихованець, хто б він не був, ніколи не може поставати в житті як носій деякої особистої досконалості, тільки як добра або чесна людина. Вона завжди має поставати передусім як член свого колективу, як член суспільства, який відповідає за вчинки не лише свої, але і своїх товаришів [7, с. 48]. Отже, людина підпорядковувалася соціуму (колективному несвідомому), втрачала право вибору, не мала будь-якої духовної свободи.

Позитивний аспект взаємодії людини з групою, на думку К. Юнга, полягає в тому, що відчуття єдності з групою надихає людину на шляхетні вчинки, надає їй мужності, формує почуття гідності [18, с. 168]. У процесі такого ототожнення людина спочатку відчуває, а потім починає осмислювати інтереси групи, народу, нації. Цей процес веде особу до духовного зростання. Із взаємодії особи з колективним несвідомим і свідомим виростає архетип старого мудреця, який з часом вступає у взаємодію з представниками групи і спонукає їх до діяльності [18, с. 290]. (У К. Юнга особистість постає також під поняттями «самість», «магір»). Особа, яка доросла до старого мудреця, стає на шлях вихователя. «Старець знає, які шляхи ведуть до мети, і показує їх героєві» [18, с. 284]. Далі учений уточнює: «Старець являє собою, з одного боку, знання, пізнання, роздуми, мудрість, розсудливість та інтуїцію, а з іншого – моральні властивості...», що засвідчує

його «духовний» характер [18, с. 285]. Старий мудрець спонукає групу до розвитку запитаннями: «Чому?», «Звідки?», «Куди?». Під впливом мудреця починають формуватися інші особистості. У поетичній формі зв'язок особистості з групою геніально висловив В. Гете, який словами Мефістофеля сказав: «Я – тої сили частина, // Що робить лиш добро, бажаючи лиш злого».

П'ята форма психічного розвитку – ототожнення з культовими героями. Цей механізм має надзвичайно позитивний вплив на психологію не лише окремого індивіда, а на великі групи людей та колективне несвідоме. Як приклад К. Юнг наводить культ Осіріса. Спочатку цей культ стосувався лише фараонів, пізніше охопив єгипетську аристократію. Християнство завершило цей процес тим, що кожний вірянин отримав можливість здобути безсмертну душу і брав безпосередню участь у спілкуванні з божеством. У християнстві зовнішній Бог перетворюється на внутрішнього [18, с. 169–170]. В основі такого ототожнення відбувається взаємодія індивідуального й колективного несвідомого з Богами, культовими героями, релігійними цінностями. Цей підхід використовують усі релігії для подолання внутрішнього (психологічного) й зовнішнього (соціально-політичного) хаосу. Можна по-різному ставитися до релігійних культів, але однозначно те, що релігія була і є формою контролю над індивідуальним і колективним несвідомим, а також формою приборкання внутрішнього й зовнішнього хаосу.

З цієї позиції проаналізуємо роль Одкровення у духовному розвитку людини. Християнство за допомогою Одкровення переосмислює зміст істини, яка у християнстві стосується не природного буття, а людської сутності. Одкровення – це усвідомлення людиною істини у *собі*. Християнство доводить, що питання «Що є істина»? вже не актуальне. Актуальним є питання «Хто є істина?», на яке й дало відповідь: істина – це духовна людина, яка пройшла через внутрішнє очищення і для якої християнські цінності стали абсолютними нормами. Одкровення стало необхідним моментом духовного розвитку людини [11, с. 72].

Для полегшення процесу перетворення людство винайшло магичні процедури, призначенням яких є «спричинення перетворення» [18, с. 170], тобто сформувало механізми, що спонукали особу до духовного розвитку. Що спільного у цих механізмах? Відбувається взаємодія індивідуального і колективного несвідомого. Ця взаємодія, як правило, має стихійний характер і часто призводить

людину до страждань, але врешті-решт веде її до певного перетворення.

У взаємозв'язку людського буття і страждання є парадоксальний характер. З цього приводу М. Мамардашвілі зауважив, що людина «готова завжди страждати, аби не страждати» [8, с. 57]. Парадокс! Але якщо бути неупередженим, то треба визнати, що людина сама створює собі умови для страждань. Причина? Людина підсвідомо боїться визнати дійсний корінь страждань [8, с. 57], а тому постійно відтворює умови для своїх страждань. Сучасний етап людського буття потребує, щоб людина свідомо розвивала свій духовний потенціал на основі теоретично обґрунтованих теорій.

На основі осмислення історії філософії, психології, художньої культури сформульована метафізична теорія особистості, яка здатна дати відповідь на причини людських страждань. Об'єктивно існують чотири ступені духовного розвитку людини. Людина у своїй самореалізації може пройти такі ступені розвитку, як: залежна особистість, посередня особистість, зріла особистість і геній. Кожен ступінь – це необхідна форма життєдіяльності, ступінь реалізації людиною власної сутності, що відповідає її здібностям і свідомості, а, головне, спонуканням до діяльності. Проте за допомогою самосвідомості й власних зусиль людина спроможна подолати наявний спосіб життя й перейти на вищий [10, с. 315–323].

Життєдіяльність людини на кожному зі ступенів має доволі усталений характер, тому кожен тип людини веде такий спосіб життя, який відповідає її спонуканням. Якості людини конституюються навколо спонукань, які можуть бути чотирьох типів: стимул, мотив, інтерес та ідеал. Залежна й посередня особистість не рефлексують щодо себе, отожд, не знають себе, а тому нічого не можуть сказати про смисл свого життя, бо в них переважають тілесні потреби. Їхня свідомість «розірвана» і перебуває під впливом індивідуального й колективного несвідомого. Щоб осмислено жити, залежна й посередня особистість мають усвідомити свою залежність від власного і колективного несвідомого. Отже, залежна й посередня людина є особистістю в можливості. Перехід на ступінь зрілої особистості – це внутрішня революція, що пов'язана з якісною зміною соціально-психологічних установок і життям відповідно до категоричного імперативу [10, с. 318].

Особистість у процесі внутрішніх і зовнішніх зусиль перетворює свої потенційні можливості на актуальні і робить себе суб'єктом. Належне стає

для особистості дійсністю. Особистість відкриває сутність у собі, а не в об'єкті, що вперше зробило християнство, замінивши питання «що є істина»? на питання «хто є істина»? Правильно зазначає автор метафізичної теорії особистості, що перехід до істинного буття здійснюється як у внутрішньому, так і в зовнішньому житті. У внутрішньому світі людина рухається від актуального до потенційного. Це означає, що людина має своїми психологічними зусиллями змінити свої соціально-психологічні установки: стимул на мотив, мотив на інтерес. У зовнішньому світі людина має діяти відповідно до інтересів суспільства, незважаючи на те, що більшість ігнорує інтерес суспільства. Людина стає особистістю не за її природою, а за своїми соціально-психологічними зусиллями. Отже, свідомими зусиллями особистість здатна контролювати несвідоме і формувати конструктивні соціально-психологічні установки й домінанти. Особистість – це перемога свідомого над несвідомим.

Метафізична теорія особистості дає людині свободу вибору: залишатися на тому ступені, який є, чи власними зусиллями створити із себе зрілу особистість. Завдяки тому, що особистісне начало наявне у свідомості будь-якої людини, вона має критерій для відповіді на вічні запитання: «Хто Я? Хто є хто?» [10, с. 319]. Особистість стає взірцем буття, а тому є його субстанцією, оскільки не потребує додаткових умов для існування, а, навпаки, створює їх для інших. Знімаючи недоліки залежної й посередньої людини, зріла особистість постає носієм свободи, самосвідомості, волі, рівності і справедливості, що знайшло втілення у світоглядному законі: «Особистість – принцип буття». На жаль, сучасна філософія і психологія поділяють твердження: «кожна людина – особистість», яке у дійсності є ціннісним судженням [10, с. 325], що є відбиттям колективного несвідомого та соціальних уявлень народних мас. Людина звикла до цього концепту, точніше до свого несвідомого і не бажає рахуватися з науковими теоріями, щоб не страждати від споглядання власної сутності. Цей факт досить чітко висловив К. Роджерс. Людина сама себе сприймає як особистість. Такі її суб'єктивні уявлення, а точніше несвідоме, і людина, як правило, не прагне виходити за ці межі й приймає їх за реальність [9, с. 31–33].

Конкретизуючи ці роздуми, зауважимо, що людина боїться найбільшої Істини, яка зветься особистістю – боїться страждань. Зауважимо, що проблема страждання для психологів ще не стала

предметом аналізу. Більшість сучасних психологів поділяють погляди З. Фрейда, що людина живе за принципом задоволення, а тому, орієнтуючись на цей принцип і потреби пересічної людини, переймаються проблемою: як людину навчити бути щасливою. Утім В. Франкл довів, що чим більше людина прагне задоволення й намагається досягти щастя, тим швидше воно тікає від неї [15]. Психолог акцентував увагу, що страждання має глибинний конструктивний смисл, бо здатне змінити людину на краще.

Наведені вище роздуми щодо змісту Одкровення приводять нас до висновку, що воно пов'язане з подоланням власного несвідомого, народженням моралі й здатності думати й діяти в інтересах іншої людини й суспільства. Осмислюючи філософський зміст епохи Просвітництва, С. Франк доходить висновку, що філософи намагалися знайти певну заміну Одкровенню, а саме «природну релігію», яка б не спиралася на Одкровення, «не вимагала б сліпої віри в нього, а впливала б сама собою з природи людини й тому була б для неї і необхідна, і очевидна» [14, с. 574]. Такі пошуки філософ вважає хибними й доводить, що людині потрібні знання, які виходять за межі здорового глузду [14, с. 574]. Зміст цих знань філософ висловив через поняття особистості. «Особистість є незбагненна, надраціональна, вільно-спонтанна сутність людини, яка ні в які зовнішні рамки не вкладається, – той найглибший корінь душі, який сама людина усвідомлює як деяку абсолютно цінну, несказанну й непередавану таємницю й істинну реальність свого “Я”» [14, с. 576]. Отже, філософ тлумачить особистість як справжню реальність буття. На думку мислителя, християнство відкрило людині її сутність й орієнтувало її на життя відповідно до цієї сутності.

С. Франк стверджує, що Одкровення – це народження із тілесної людини особистості – духовного начала [13, с. 406]. Під час Одкровення людина сама себе пізнає і піднімається до самобуття. Перехід від знеособленого існування до особистісного буття логічно описати неможливо, що С. Франк висловив терміном «незбагненне». Філософ доводить, що Одкровення можливе лише через самоподолання [13, с. 339]. Припускаємо, що цей термін є синонімом страждань. Для того щоб людина наважилася на духовний розвиток, їй потрібний живий приклад і відповідний психологічний досвід. Християнство надало людині такий зразок духовного вдосконалення. Проте психологи не осмислили зміст Одкровення, його конструктивний зміст щодо механізмів духовного розвитку.

Проблема духовного вдосконалення людини була предметом роздумів письменника-мислителя В. Винниченка. Він звернув увагу на морально-психологічну недосконалість людини, яка орієнтується на пріоритет матеріального. «Людство не знало і не знає, що воно хворе <...>. А коли не було і немає усвідомлення своєї хвороби, то, розуміється, не могло бути і не має не тільки знання способів боротьби з нею, а навіть шукання походження та причин її» [2, с. 84]. В. Винниченко підкреслював суперечливий характер відносин між тілом і духом людини. Релігія, на його думку, несправедливо засуджувала людську природу, вважаючи її грішною. На протигагу релігійній моралі мислитель розробляє конкордистську мораль, яка «одкидає всякі заповіді-накази і дає тільки поради-правила» [2, с. 97]. Для подолання суперечностей між тілом і душею В. Винниченко сформулював тринадцять правил моралі. У найголовнішому принципі йдеться про ставлення людини до самої себе: «Будь суцільним» [2, с. 154]. Зміст цієї етичної вимоги мислитель трактує на основі поняття самовдосконалення, утім не враховує того, що ідея вдосконалення має християнські джерела. В. Винниченко розумів силу несвідомого, але водночас усвідомлював роль і значення моральних принципів. Він бачив, що людина схильна до самообману, а тому наставляє: «Будь чесним із собою, себто виводь на поверхню свідомості кожну підсвідому думку твою, кожне приховане почуття...» [2, с. 161]. Акцент на необхідності усвідомлювати власні емоції, почуття, спонукання до діяльності свідчить про те, що мислитель віддавав пріоритет свідомому. Для подолання суперечливості людського буття В. Винниченко формулює принцип: «Будь погодженим у слові й ділі, себто що визнаєш на словах, те виконуй на ділі» [2, с. 162]. Отже, В. Винниченко усвідомлював суперечності між тілесним існуванням і духовним буттям. Для розв'язання цих суперечностей він звертається до моралі і пропонує людині чесно рефлексувати щодо власних моральних якостей.

На думку А. Фурмана, суттєва роль у духовному розвитку людини належить смислу [17]. Особливу роль має смисл, коли людина прагне подолати посередній ступінь існування й піднятися на особистісний. Смисл життя людини полягає в особистісному зростанні. Утім проблема в тому, що людина схильна уникати самопізнання й особистісного самоконституювання. Досягнення ступеня особистісного буття, на думку психолога, пов'язане із саморефлексією [17, с. 51]. Але треба визнати, що більшість людей, як правило,

боїться рефлексії, бо вона демонструє їй її недоліки, гріхи, нагадує про аморальну поведінку. Рефлексія вимагає від людини чесності із собою – бути суб'єктом моральної діяльності щодо себе, а це ж знову-таки веде до страждань. Для того щоб полегшити людині процес самопізнання й вдосконалення, християнство створило символ Одкровення. Людина, маючи приклад, мала б швидше ставати на шлях духовного самонародження. Але дивує те, як людина повільно усвідомлює смисл свого життя, не хоче відкривати Істину в собі. Треба також визнати, що сучасна психологія не налаштовує людину на самопізнання й духовне вдосконалення, обмежуючись порадами про те, як досягти щасливого життя.

Процес психологічного й духовного розвитку починається з питання: «Хто я?», тобто з рефлексії над своїм актуальним духовним потенціалом, способом життя, спонуканнями, зв'язками із соціальним середовищем та ставленням до морального закону. Безумовно, це болісний процес, бо, як зауважив К. Юнг, людина боїться зустрічі зі своєю сутністю. Метафізичну теорію особистості слід розглядати як конструктивну відповідь на екзистенційні проблеми людського буття. Людина перед обличчям цієї теорії має визнати свою духовну недосконалість, але зрозуміти, що вона має можливість до розвитку. Метою метафізичної теорії особистості є пізнання механізмів трансформації знеособленого існування людини в особистісне буття. Утім в людини перед власною сутністю, на жаль, починають спрацьовувати механізми психологічного захисту, а тому їй треба готувати до цієї зустрічі, бо це може викликати шок і привести її до нових психологічних проблем. Людину треба попереджати про страждання, але треба сказати, що без страждань не може бути духовного розвитку. Психологічний зміст страждань полягає в тому, що тут зустрічаються індивідуальне свідоме і несвідоме із об'єктивною реальністю, яку людина дуже часто не усвідомлює і не приймає.

Як правило, життя залежної й посередньої людини підпорядковане соціально-економічній і політичній детермінації, утім К. Юнг підкреслював значущість мети в психічному розвитку людини. Мета має бути телеологічною детермінантою. Щодо цього Н. Гартман писав: «Адже цільовий зв'язок детермінує інакше, ніж причинно-наслідковий; він заздалегідь установлює цілі, тобто результати всіх процесів» [3, с. 240]. Таку трансформацію цілей залежній і посередній людині визнати важко, але вона мусить це зробити, якщо є бажання до духовного розвитку.

Телеологічний світогляд, на думку Н. Гартмана, ґрунтується на пріоритеті духовного над матеріальним. Телеологічний світогляд сприятиме тому, що повсякденна та соціально-політична детермінація втрачатиме свій пріоритет, а телеологічна набуватиме пріоритетного впливу. Життя людини має бути телеологічним процесом, суттю якого є розвиток особистісного начала.

Висновки. Підсумовуючи дослідження щодо механізмів духовного розвитку, зауважимо, що в них суттєва роль належить прикладам. Приклад чинить життєдайний вплив на духовний розвиток людини. Людина свідомо, а часто несвідомо робить висновок: «Якщо Він зумів, то зможу і я!». Тому правильно зауважив К. Юнг, що один відкриває дорогу іншим [19, с. 214]. З цієї позиції життєдайність особистості й генія має надзвичайно важливу роль, бо вони показують приклад подолання колективного несвідомого і свідомого. Наприкінці XIX ст. французький психолог Г. Жолі зауважив, що в людській спільноті не вистачає особистостей. Генії, розв'язуючи нагальні проблеми, завжди діють з позиції «гармонійного цілого» [5, с. 186], чим спонукають Інших до розвитку.

Приклад є універсальною формою психічного й духовного розвитку людини. Психолог на основі прикладів має підготувати пацієнта до поведінки в повсякденних та соціально-політичних ситуаціях, даючи точку оперття для свідомості й поведінки.

Психолог пропонує пацієнту віднайти приклад і може навіть запропонувати відповідні варіанти, але робити вибір має пацієнт. Приклад, з одного боку, має відповідати психологічним і духовним можливостям пацієнта, а з іншого – має виходити за межі його можливостей. Сучасна людина потребує сучасних прикладів. Але парадокс полягає в тому, що психологія не може запропонувати людині ідеал. Щодо цього Е. Фромм зауважив, що XIX ст. шукало ідеал людини, а XX показало, що такого ідеалу немає. У людській спільноті панують некрофільські тенденції [16, с. 435]. Проблемою знеособленого суспільства є те, що в ньому бракує особистостей. Для знеособленого суспільства характерна тотальність індивідуального й колективного несвідомого, а тому приклад особистісного буття знайти важко. І в цьому полягає парадигмальна криза знеособленого суспільства. Окрім прикладу, важлива роль належить смислу, рефлексії, яка має охоплювати моральні якості людини, а саме спонукати людину бути чесною перед собою. Рефлексія має допомагати людині здійснити психологічну ревізію свого внутрішнього світу. Отже, метафізична теорія особистості дозволяє уточнити теоретичне підґрунтя і методологічний апарат щодо осмислення причин людської деструктивності, а найголовніше, механізмів духовного вдосконалення людини.

Список літератури:

1. Болингброк. Письма об изучении и пользе истории. Москва : Наука 1978. 358 с.
2. Винниченко В. Конкордизм. Система будовання щастя: Етико-філософський трактат / передм. Т.І. Гундорової. Київ : Укр. письменник, 2011. 335 с.
3. Гартман Н. Этика / пер. с нем. А.Б. Глаголева ; под ред. Ю.С. Медведева и Д.В. Складнева. Санкт-Петербург : Владимир Даль, 2002. 707 с.
4. Гуменюк О. Психологія інноваційної освіти: теоретико-методологічний аспект : монографія. Тернопіль : Екон. думка, 2007. 385 с.
5. Жолі Г. Психология великих людей. Санкт-Петербург : Типография Эдуарда Гоппа, 1884. 344 с.
6. Ліствичник І. Ліствиця духовна. Чернівці : Чернів. Єпархія, 2014. 252 с.
7. Макаренко А.С. Цель воспитания. Педагогические сочинения: в 8 т. Т. 4. Москва : Педагогика, 1984. С. 41–49.
8. Мамардашвили М. Беседы о мышлении. Санкт-Петербург : Азбука, Азбука-Аттикус. 2019. 480 с.
9. Роджерс К.Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека / пер. с англ., ред. и предисл. Е.И. Исениной. Москва : Прогресс, Универс, 1994. 480 с.
10. Сабадуха В.О. Метафізика суспільного та особистісного буття : монографія. Івано-Франківськ : ІФНТУНГ, 2019. 647 с.
11. Сабадуха В.О., Сабадуха О.В. Тайна Одкровення та Апокаліпсису: у змістовленні символіки. *Психологія і суспільство*. 2021. № 1. С. 66–81.
12. Тойнбі А.Дж. Дослідження історії (скорочена версія томів I–VI Д.Ч. Сомервелла): в 2 т. / пер. з англ. В. Шовкуна. Київ : Основи, 1995. Т. 1. 614 с.; Т. 2. 406 с.
13. Франк С.Л. Непостижимое: онтологическое введение в философию религии. Москва : Правда, 1990. С. 183–559.
14. Франк С.Л. Реальность и человек: метафизика человеческого бытия. *С нами Бог*. Москва : АСТ, 2003. С. 133–748.

15. Франкл В. Человек в поисках смысла : сборник / пер. с англ. и нем. ; под общ. ред. Л.Я. Гозмана, Д.А. Леонтьева. Москва : Прогресс, 1990. 368 с.
16. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности. Москва : ЛСД-ЛТД. 1998. 672 с.
17. Фурман А.А. Психологія смисложиттєвого розвитку особистості : монографія. Тернопіль : ТНЕУ. 2017. 508 с.
18. Юнг К. Архетипи і колективне несвідоме / пер. з нім. К. Котюк ; наук. ред. О. Фешовець. 2-ге вид. Львів. 2018. 608 с.
19. Юнг К.Г. Структура психики и процесс индивидуации : сборник статей / послесл. А.В. Брушлинского; Рос. акад. наук, Ин-т психологии. Москва : Наука, 1996. 267 с.

**Sabadukha O.V. MECHANISMS OF SPIRITUAL HUMAN DEVELOPMENT
IN TERMS OF CARL JUNG PSYCHOLOGY AND CONTEMPORARY IDEAS
ABOUT THE HUMAN ESSENCE**

The article analyzes the mechanisms of psychological human development in terms of Carl Jung psychology and establishes a correlation with the mechanisms of spiritual human development. The first mechanism of human spiritual development is the process of psychological identification with a famous person or a significant idea. It is proved that the example has a psychological impact primarily on the value-semantic sphere of man. In the process of such influence there is a correlation of the value-semantic sphere of a person with socio-psychological attitudes, mentality, forms of behavior of Another, worldview, and thus, imitation or copying of the basic principles of their life. This helps to develop the ability to be a subject of activity. The content of the second mechanism of spiritual human development is to overcome the inferiority complex. The feeling of inferiority has been shown to be related to the realm of the unconscious, namely the "shadow" archetype. Emphasis is placed on the fact that it is important for a person's spiritual development to activate the sphere of the conscious on the basis of a significant example, which would control the influence of the unconscious. The third mechanism of spiritual development is the process of identifying oneself with the collective unconscious. The collective unconscious can contain both negative and positive experiences. It is understood that a person must be directed to learn the positive experience of the collective unconscious through national traditions. The fourth mechanism of a human spiritual development is their identification with a group. The process of identification with the group can have a negative moment (in case of dependence) and a positive aspect (feeling of unity with the group), which will inspire it to noble deeds, give courage, formulate a sense of dignity, help lead the team, people, hence to become a person. In the context of positive identification, a person first feels, and then begins to comprehend the interests of the group, people, nation. This leads a person to spiritual growth. The fifth form of human spiritual development is its identification with cult heroes. It is argued that this mechanism has an extremely positive effect on the psychology not only of the individual but also on large groups of people and the collective unconscious. It is proved that the five forms of spiritual development singled out by C. Jung will promote the transition from impersonal to personal existence both on an individual level and collectively.

Key words: metaphysical theory of personality, dependent personality, average personality, mature personality, genius, spiritual development, identification.